Hvers vegna hafa launahlutföll raskast?

Málstofa í hagfræði, 13. október 2023

SIGURÐUR JÓHANNESSON

Hagsaga 21. aldar á Íslandi einkennist af miklum sveiflum...

- Bankaþensla...
- Hrun...
- Straumur ferðamanna...

Þrjár bylgjur í fjölgun starfa frá fyrra ári 2004-2023, %

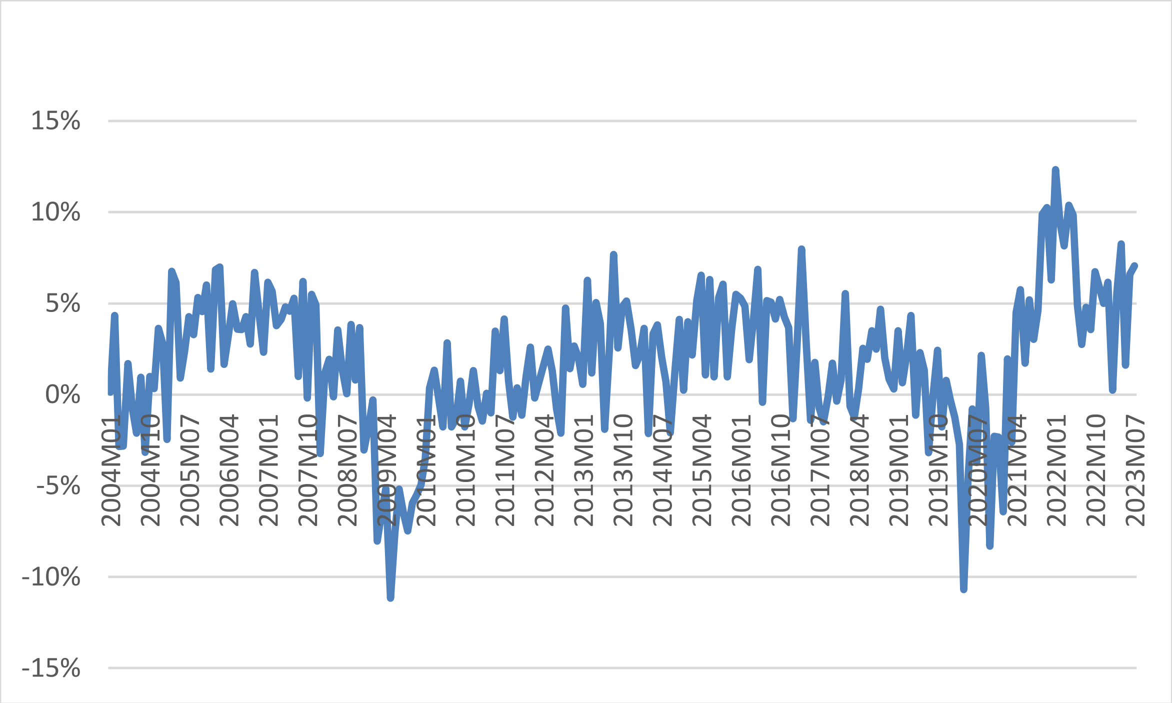

Heimildir: Hagstofan, eigin útreikningar

Hagsaga 21. aldar á Íslandi einkennist af miklum sveiflum...

- **Bankaþensla...**
- **Hrun**
- **Straumur ferðamanna...**

- Störfum fjölgar á árunum 2004-2007...
- Fækkar í hruninu
- Fjölgar hratt frá 2015...
- ...en aldrei jafnhratt og 2022 og 2023...

Þrjár bylgjur í fjölgun starfa frá fyrra ári 2004-2023, %

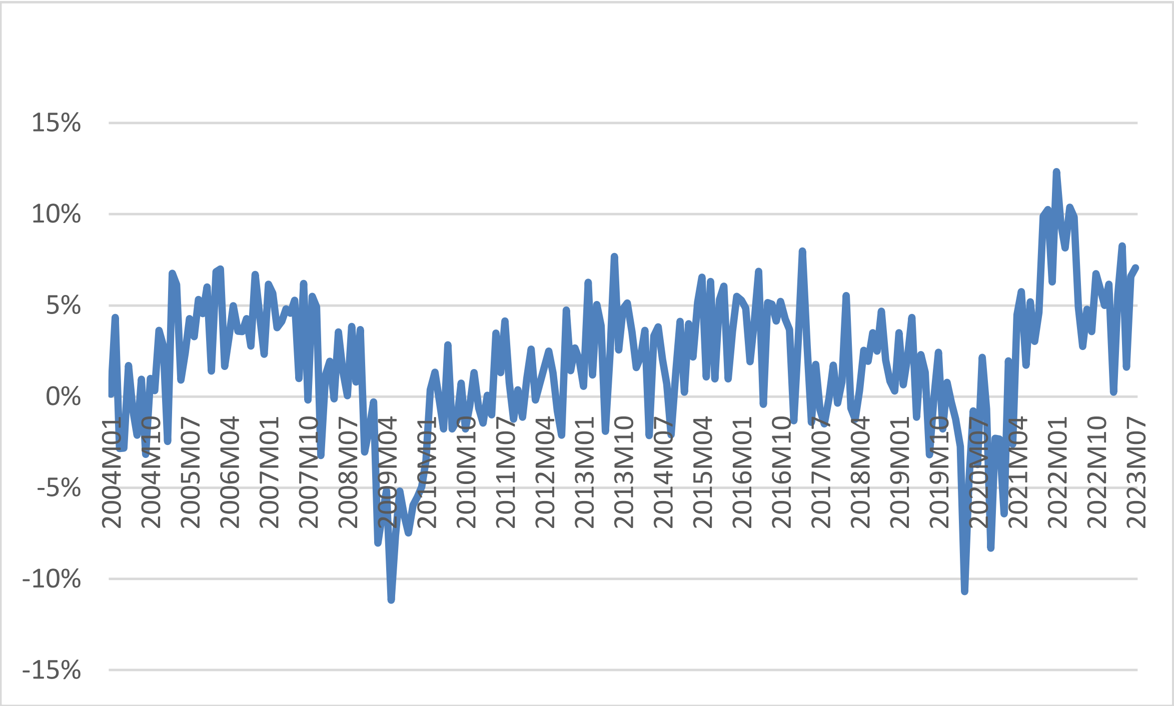

Heimildir: Hagstofan, eigin útreikningar

Kjörin batna, en mismikið eftir stétt...

Kaupmáttur eykst þeim mun minna sem menntun er meiri...

Vöxtur kaupmáttar atvinnutekna frá 2000, 25-64 ára með tekjur

	Á ári '00-'21	Samtals '00-21
Aðeins grunnmenntun	1,7%	44%
Starfsnám	0,9%	21%
Háskólapróf	0,7%	16%
Meistarapróf úr háskóla	0,1%	1%

Heimildir: Hagstofan, eigin útreikningar.

Kaupmáttur eykst þeim mun minna sem menntun er meiri...

Vöxtur kaupmáttar atvinnutekna frá 2000, 25-64 ára með tekjur

	Á ári '00-'21	Samtals '00-21
Aðeins grunnmenntun	1,7%	44%
Starfsnám	0,9%	21%
Háskólapróf	0,7%	16%
Meistarapróf úr háskóla	0,1%	1%

Heimildir: Hagstofan, eigin útreikningar.

Vinnutími hefur styst, einkum hjá verkafólki – kaupmáttur tímakaups eykst meira.

Um aldamót gaf meistarapróf úr háskóla 130-140% ofan á tekjur ófaglærðra, nú ríflega 60%.

Atvinnutekjur fólks með meistarapróf úr háskóla umfram tekjur ófaglærðra, 25-64 ára með tekjur

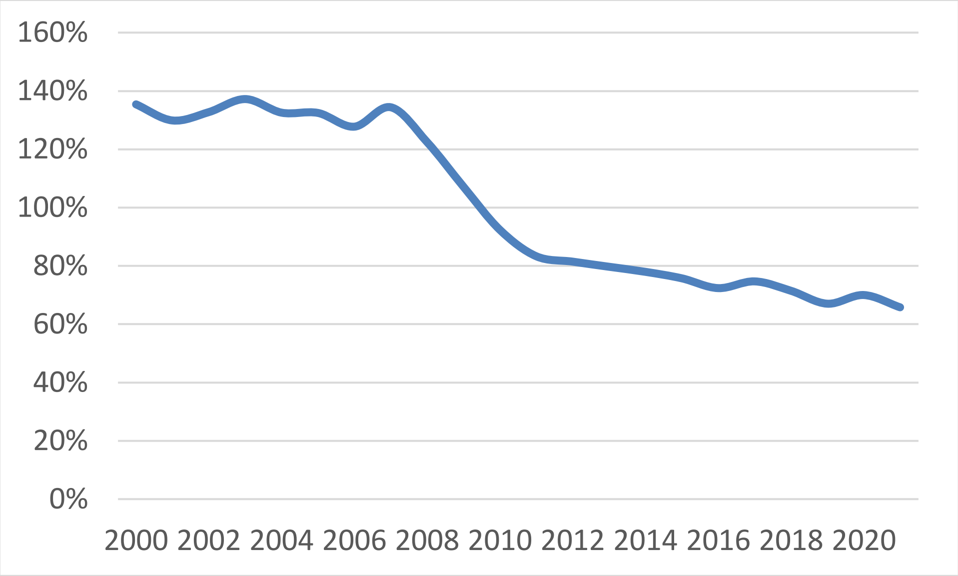

Heimildir: Hagstofan, eigin útreikningar

Hvergi minni munur á ráðstöfunartekjum háskólamanna og ófaglærðra...

Ráðstöfunartekjur á jafnvirðisgengi 2018

	Grunnmenntun	Háskólamenntun	Háskólamenntun/ grunnmenntun	Tekjur grunnmenntaðra, Ísland=100	Tekjur háskólamanna, Ísland=100
Ísland	22.841	26.628	17%	100	100
Danmörk	20.348	25.723	26%	89	97
Svíþjóð	17.298	24.609	42%	76	92
Noregur	22.554	30.627	36%	99	115
Bretland	15.247	24.072	58%	67	90
Þýskaland	16.728	27.801	66%	73	104
Ítalía	13.552	23.117	71%	59	87
Sviss	22.306	33.989	52%	98	128

Heimildir: Eurostat, eigin útreikningar

Ófaglærðir hafa hvergi meira fé til ráðstöfunar en á Íslandi...

Ráðstöfunartekjur á jafnvirðisgengi 2018

	Grunnmenntun	Háskólamenntun	Háskólamenntun/ grunnmenntun	Tekjur grunnmenntaðra, Ísland=100	Tekjur háskólamanna, Ísland=100
Ísland	22.841	26.628	17%	100	100
Danmörk	20.348	25.723	26%	89	97
Svíþjóð	17.298	24.609	42%	76	92
Noregur	22.554	30.627	36%	99	115
Bretland	15.247	24.072	58%	67	90
Þýskaland	16.728	27.801	66%	73	104
Ítalía	13.552	23.117	71%	59	87
Sviss	22.306	33.989	52%	98	128

Heimildir: Eurostat, eigin útreikningar

Munurinn er meiri, Íslandi í vil, ef horft er á markaðsgengi gjaldmiðla 2018:
Ísland var dýrasta land í Evrópu 2018 að dómi Eurostat.

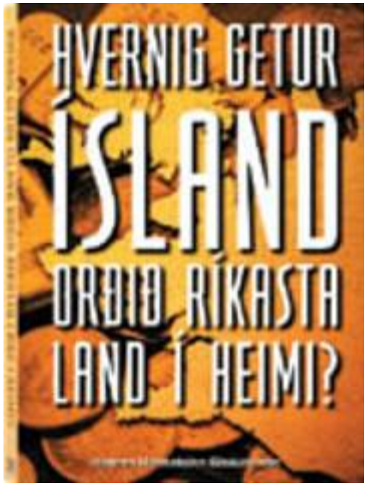

Ófaglærðir hafa hvergi meira fé til ráðstöfunar en á Íslandi...

Ráðstöfunartekjur á jafnvirðisgengi 2018

	Grunnmenntun	Háskólamenntun	Háskólamenntun/ grunnmenntun	Tekjur grunnmenntaðra, Ísland=100	Tekjur háskólamanna, Ísland=100
Ísland	22.841	26.628	17%	100	100
Danmörk	20.348	25.723	26%	89	97
Svíþjóð	17.298	24.609	42%	76	92
Noregur	22.554	30.627	36%	99	115
Bretland	15.247	24.072	58%	67	90
Þýskaland	16.728	27.801	66%	73	104
Ítalía	13.552	23.117	71%	59	87
Sviss	22.306	33.989	52%	98	128

Heimildir: Eurostat, eigin útreikningar

Athugið að vinnutími verkafólks er lengri hér en annars staðar.
Skýringin á góðum kjörum ófaglærðra hér liggur að hluta í því að skattar á lág laun eru lágir.

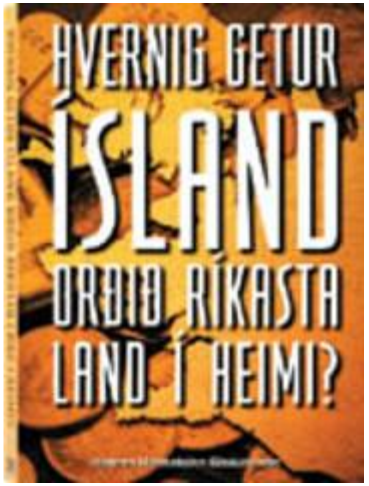

Háskólamenn sitja eftir...

- Allajafna eykst eftirspurn eftir háskólamenntun með árunum. Víða á Vesturlöndum hafa kjör ófaglærðra dregist aftur úr á undanförnum áratugum.
- En...
  - ....kreppan 2008 kom verr við háskólamenn en aðra.
  - ....háskólamönnum fjölgaði úr 27% 25-64 ára 2003 í 43% 2021.
  - ... lítil eftirspurn er eftir menntamönnum í ferðaþjónustu.

Háskólamenn sitja eftir…

- Allajafna eykst eftirspurn eftir háskólamenntun með árunum. Víða á Vesturlöndum hafa kjör ófaglærðra dregist aftur úr á undanförnum áratugum.
- En…
  - ….kreppan 2008 kom verr við háskólamenn en aðra.
  - ….háskólamönnum fjölgaði úr 27% 25-64 ára 2003 í 43% 2021.
  - … lítil eftirspurn er eftir menntamönnum í ferðaþjónustu.
  - … ekki stýring á fólki í háskólanám eins og víða annars staðar.
  - … litlar upplýsingar til nýstúdenta:
    - Hvaða laun gefur tiltekið nám? Hvernig eru atvinnuhorfur eftir námsgreinum? Hvað starfa margir í faginu af þeim sem ljúka námi?

Lægstu laun hækka hratt …

… mest árið 2015 – og haldast há árin á eftir.

Lágmarkslaun á föstu verðlagi, 2000=100

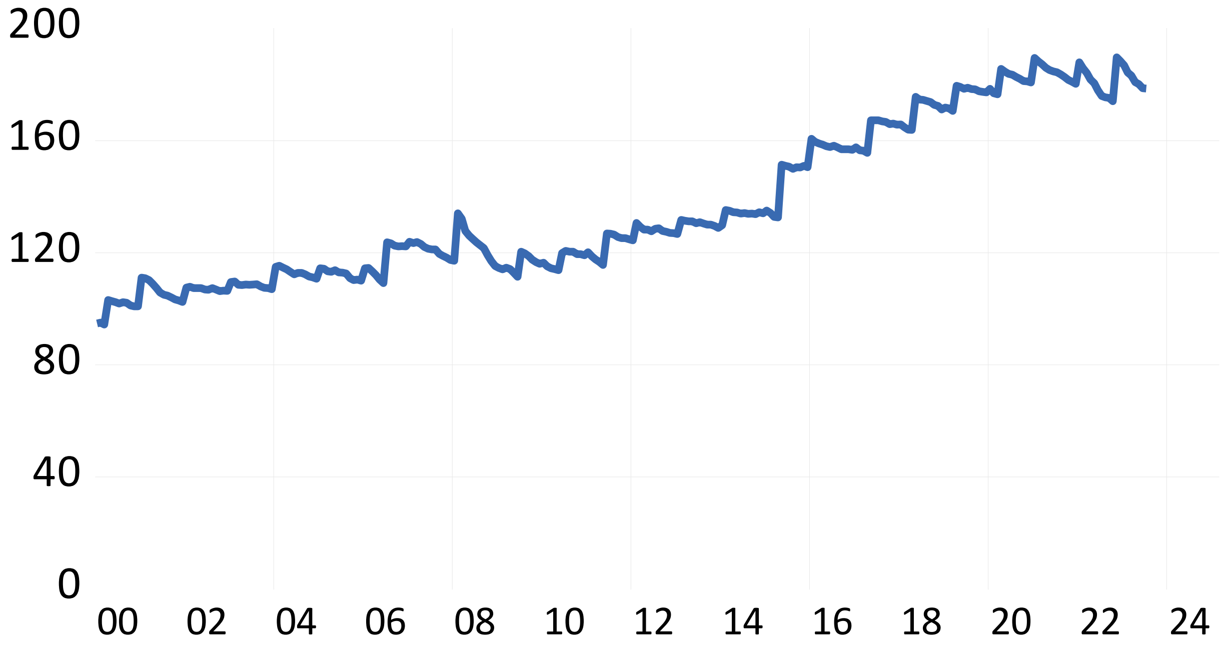

Frá 2000-2021 hækka lægstu laun um 84% að raungildi, eða um 3,0% á ári.

Heimildir: Alþýðusambandið, Hagstofan, eigin útreikningar.

Lægstu laun hækka hratt ...

... mest árið 2015 – og haldast há árin á eftir...
..en hætta að hækka í farsóttinni...

Lágmarkslaun á föstu verðlagi, 2000=100

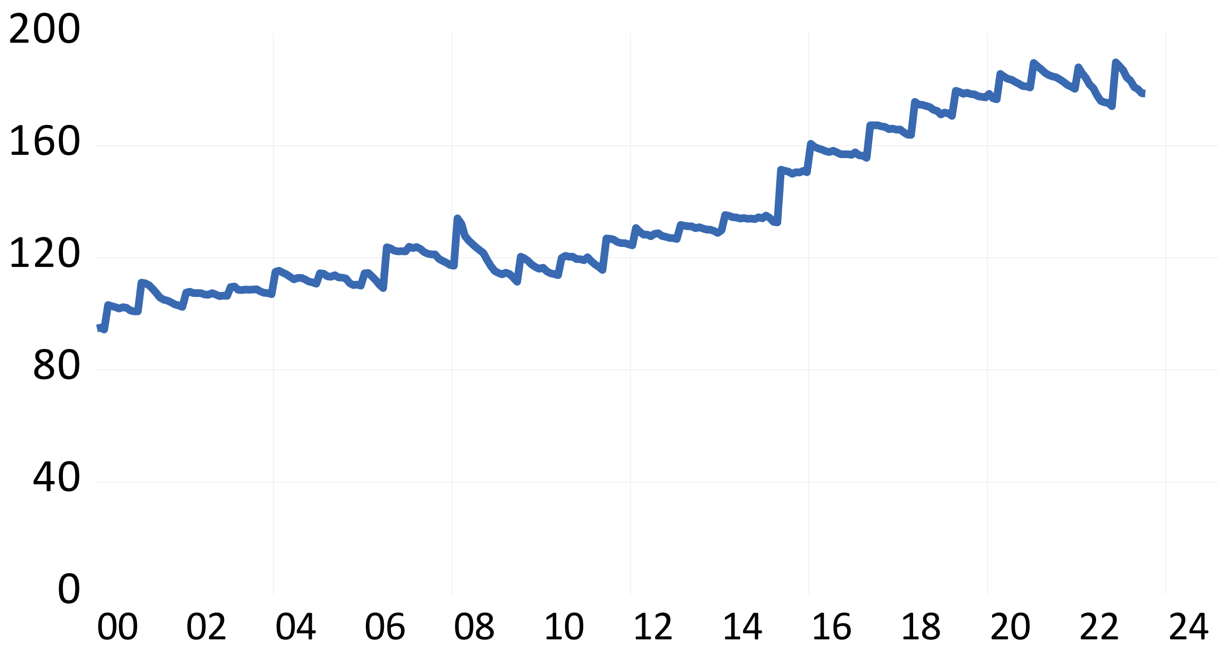

Frá 2000-2021 hækka lægstu laun um 84% að raungildi, eða um 3,0% á ári.

Heimildir: Alþýðusambandið, Hagstofan, eigin útreikningar.

Áhrif verkalýðsfélaga

- Verkalýðsfélög semja um lágmarkslaun...
  - Stundum litið svo á að þau og önnur vinnumarkaðssamtök eigi sjálfstæða aðild að hagstjórninni með ríki, sveitarfélögum og seðlabanka..
- Ný og róttækari forysta verkalýðshreyfingar 2017-2018...
  - Ragnar Þór formaður VR í mars 2017
  - Sólveig Anna formaður Eflingar í mars 2018
  - Drífa Snædal forseti ASÍ í október 2018.
- Blásið til sóknar í mars 2019 með aðgerðum sem beindust ekki síst að ferðaþjónustu...

Áhrif verkalýðsfélaga...

- Verkalýðsfélög semja um lágmarkslaun...
  - Stundum litið svo á að þau og önnur vinnumarkaðssamtök eigi sjálfstæða aðild að hagstjórninni með ríki, sveitarfélögum og seðlabanka..
- Ný og róttækari forysta verkalýðshreyfingar 2017-2018...
  - Ragnar Þór formaður VR í mars 2017
  - Sólveig Anna formaður Eflingar í mars 2018
  - Drífa Snædal forseti ASÍ í október 2018.
- Blásið til sóknar í mars 2019 með aðgerðum sem beindust ekki síst að ferðaþjónustu...
  - En gengið til samninga eftir gjaldþrot Wow í lok mánaðar...
  - Nýja forystan reyndist þá ábyrg eftir allt saman...

Áhrif verkalýðsfélaga...

- Verkalýðsfélög semja um lágmarkslaun...
  - Stundum litið svo á að þau og önnur vinnumarkaðssamtök hafi sjálfstæða aðild að hagstjórninni með ríki, sveitarfélögum og seðlabanka..
- Ný og róttækari forysta verkalýðshreyfingar 2017-2018...
  - Ragnar Þór formaður VR í mars 2017
  - Sólveig Anna formaður Eflingar í mars 2018
  - Drífa Snædal forseti ASÍ í október 2018.
- Blásið til sóknar í mars 2019 með aðgerðum sem beindust ekki síst að ferðaþjónustu...
  - En gengið til samninga eftir gjaldþrot Wow í lok mánaðar...
  - Nýja forystan reyndist þá ábyrg eftir allt saman...
- Lærdómur: Kröfur verkalýðsfélaga ráðast ekki bara af því hverjir eru í forystu, heldur líka af aðstæðum.

Hvers vegna hækka lægstu laun meira en önnur?

- Verkalýðsforystan hefur ekki hagstjórn með höndum – hún hefur fyrst og fremst áhyggjur af hag félagsmanna.
  - Hvaða áhrif hefur kaupið, sem samið er um, á kjör félagsmanna?
  - Hverjar eru atvinnuhorfur?

Hvers vegna hækka lægstu laun meira en önnur?

- Verkalýðsforystan hefur ekki hagstjórn með höndum – hún hefur fyrst og fremst áhyggjur af hag félagsmanna.
  - Hvaða áhrif hefur kaupið, sem samið er um, á kjör félagsmanna?
  - Hverjar eru atvinnuhorfur?
    - Mikil eftirspurn eftir vinnu *ófaglærðra í ferðaþjónustu* undanfarin ár…
    - Íslenskur vinnumarkaður hefur ekki við:
      - Launahækkanir stefna ekki atvinnu ófaglærðra í hættu.

Hvers vegna hækka lægstu laun meira en önnur?

- Verkalýðsforystan hefur ekki hagstjórn með höndum – hún hefur fyrst og fremst áhyggjur af hag félagsmanna.
  - Hvaða áhrif hefur kaupið, sem samið er um, á kjör félagsmanna?
  - Hverjar eru atvinnuhorfur?
    - Mikil eftirspurn eftir vinnu *ófaglærðra í ferðaþjónustu* undanfarin ár...
    - Íslenskur vinnumarkaður hefur ekki við:
      - Launahækkanir stefna ekki atvinnu ófaglærðra í hættu.

- Ályktun: Mikil hækkun lægstu launa undanfarin ár stafar ekki af heimtufrekju verkalýðshreyfingar, heldur er hún eðlileg afleiðing af efnahagsástandinu.

Sókn í vinnu ófaglærðra eykst meðan ferðamönnum fjölgar

- Frá seinni hluta árs 2010 og fram á 2017 fjölgaði ferðamönnum um 20% á ári eða meira…
  - Meira en vinnumarkaður og innviðir réðu við með góðu móti.
    - Umframeftirspurn eftir starfsmönnum, fyrst og fremst ófaglærðum.

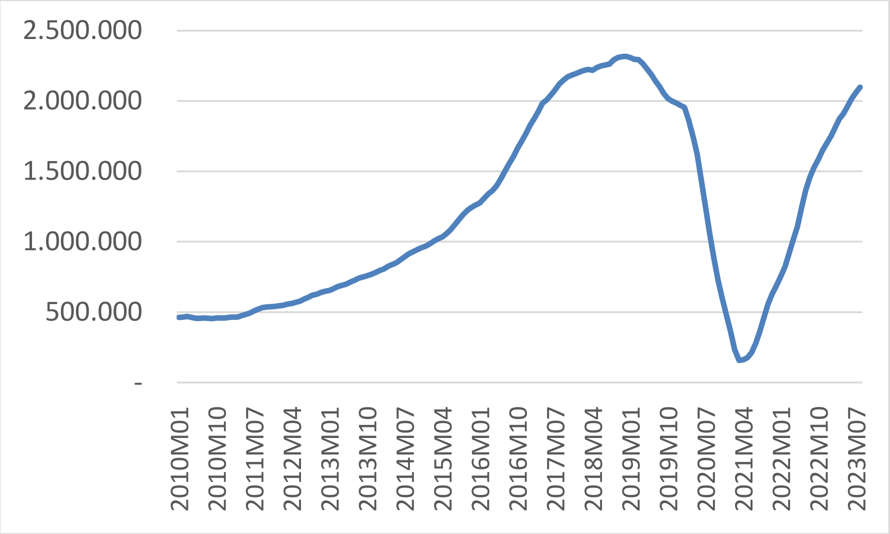

Fjöldi

Erlendir ríkisborgarar til Keflavíkur á einu ári 2010-2023.

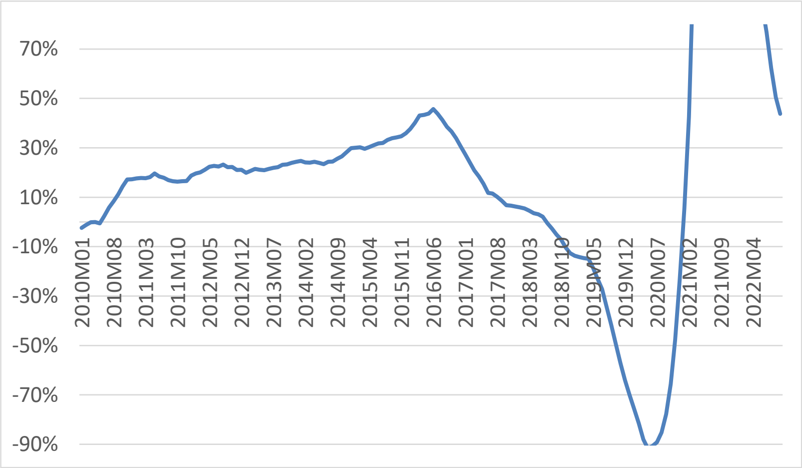

Fjölgun, %

Sókn í vinnu ófaglærðra eykst meðan ferðamönnum fjölgar

- Frá seinni hluta árs 2010 og fram á 2017 fjölgaði ferðamönnum um 20% á ári eða meira...
    - Meira en vinnumarkaður og innviðir réðu við með góðu móti.
        - Umframeftirspurn eftir starfsmönnum, fyrst og fremst ófaglærðum.
- Afturkippur 2018 og 2019
    - En aðallega með farsóttinni 2020.
    - Atvinnuleysi jókst um tíma...

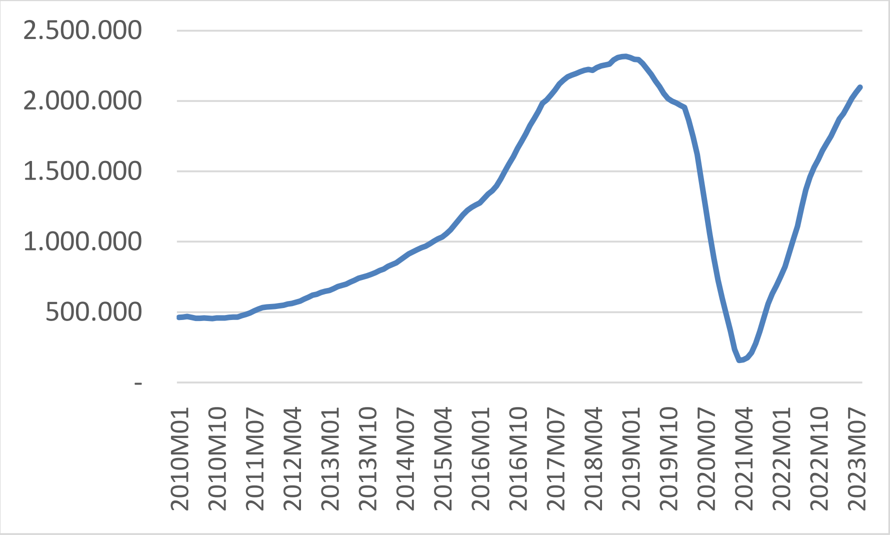

Fjöldi

Erlendir ríkisborgarar til Keflavíkur á einu ári 2010-2023.

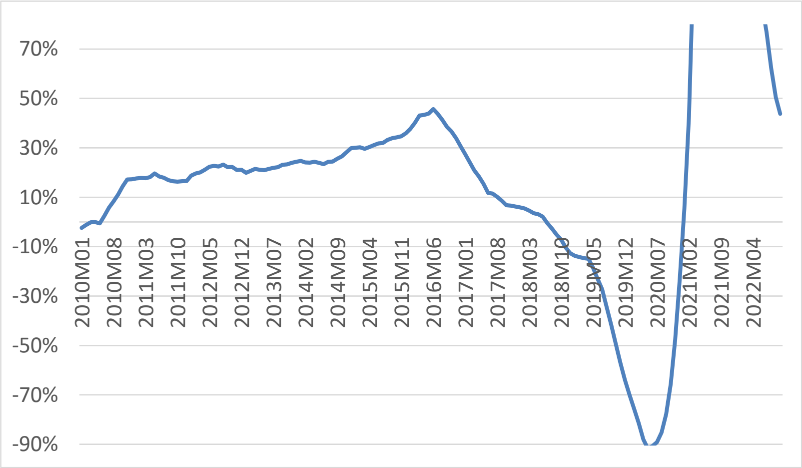

Fjölgun, %

Sókn í vinnu ófaglærðra eykst meðan ferðamönnum fjölgar

- Frá seinni hluta árs 2010 og fram á 2017 fjölgaði ferðamönnum um 20% á ári eða meira...
  - Meira en vinnumarkaður og innviðir réðu við með góðu móti.
    - Umframeftirspurn eftir starfsmönnum, fyrst og fremst ófaglærðum.
- Afturkippur 2018 og 2019
  - En aðallega með farsóttinni 2020.
  - Atvinnuleysi jókst um tíma...
    - En flestir bjuggust við að bakslagið yrði tímabundið...
    - ...og margir útlendingar sneru heim.

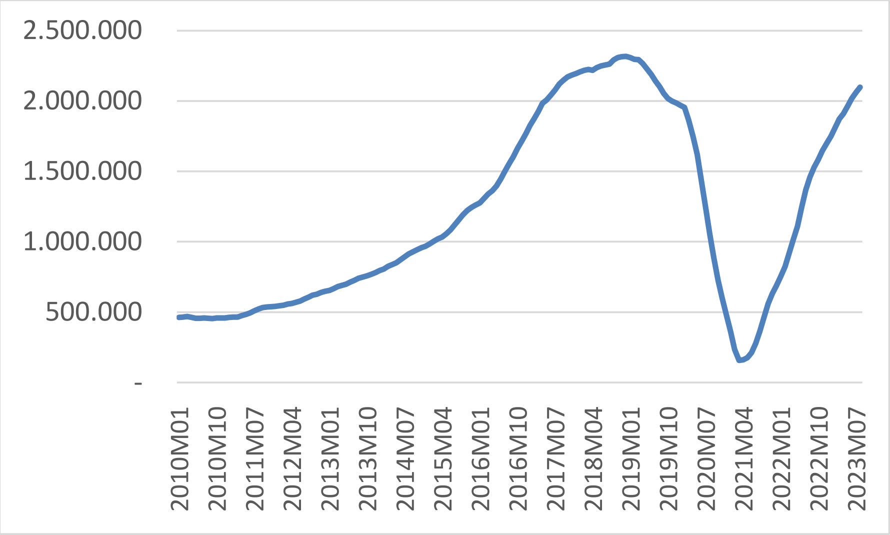

Fjöldi

Erlendir ríkisborgarar til Keflavíkur á einu ári 2010-2023.

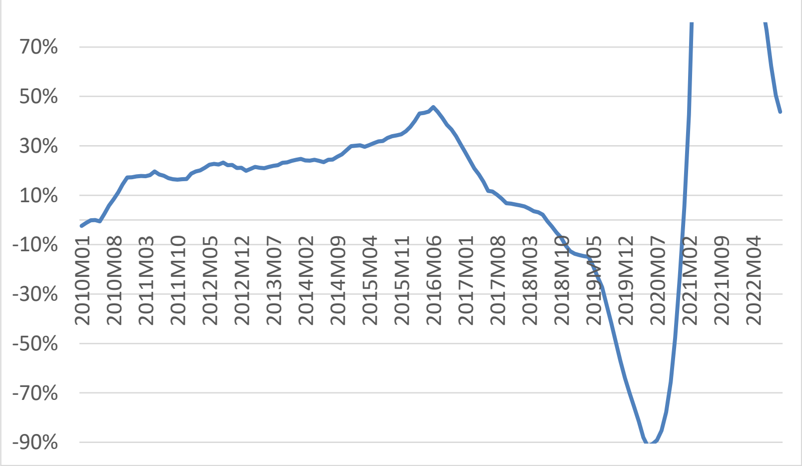

Fjölgun, %

Sókn í vinnu ófaglærðra eykst meðan ferðamönnum fjölgar

- Frá seinni hluta árs 2010 og fram á 2017 fjölgaði ferðamönnum um 20% á ári eða meira...
  - Meira en vinnumarkaður og innviðir réðu við með góðu móti.
    - Umframeftirspurn eftir starfsmönnum, fyrst og fremst ófaglærðum.
- Afturkippur 2018 og 2019
  - En aðallega með farsóttinni 2020.
  - Atvinnuleysi jókst um tíma...
    - En flestir bjuggust við að bakslagið yrði tímabundið...
    - ...og margir útlendingar sneru heim.
- Eftir að hömlum á ferðalög var aflétt fjölgaði ferðamönnum fljótt aftur..
  - ...og vinnumarkaður færðist aftur að suðupunkti.

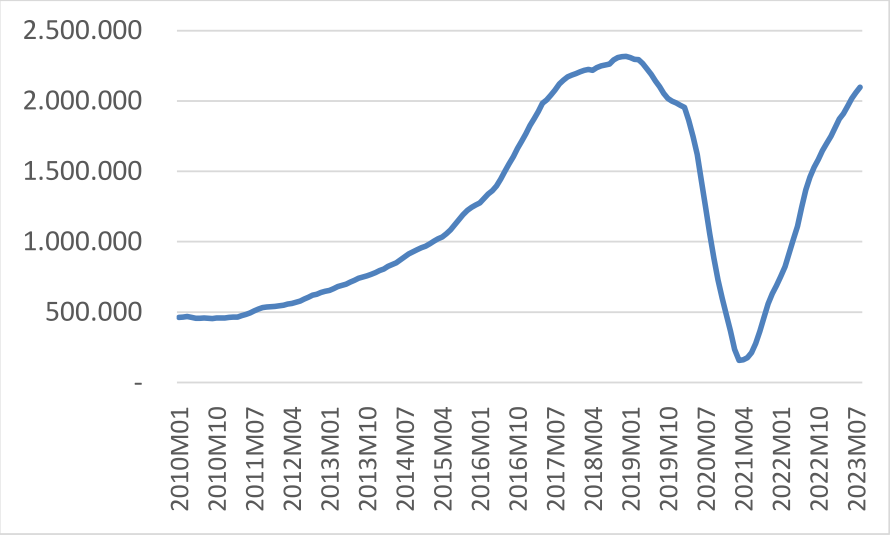

Fjöldi

Erlendir ríkisborgarar til Keflavíkur á einu ári 2010-2023.

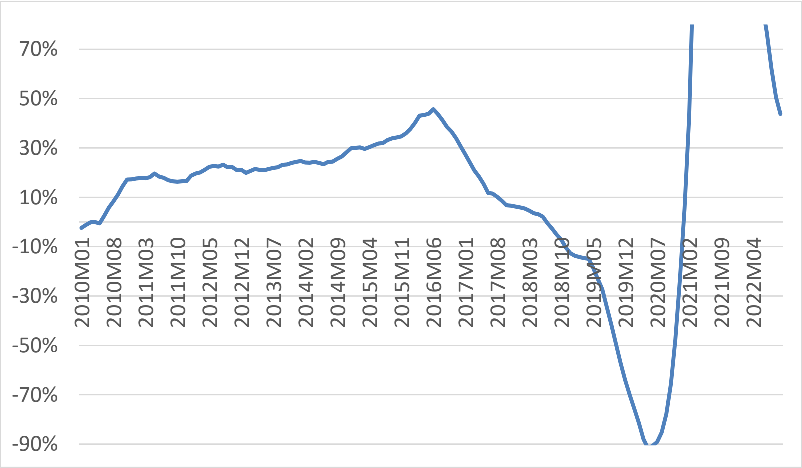

Fjölgun, %

Margir vilja bæta við starfsfólki...

- Árstíðaleiðrétt atvinnuleysi 2,9% á 2. ársfjórðungi,
  - Ekki minna á einum ársfjórðungi síðan á fyrri hluta árs 2008.
    - Árstíðaleiðrétt atvinnuleysi meðal ófaglærðra var 5,0%.
      - Ekki minna síðan 2018.

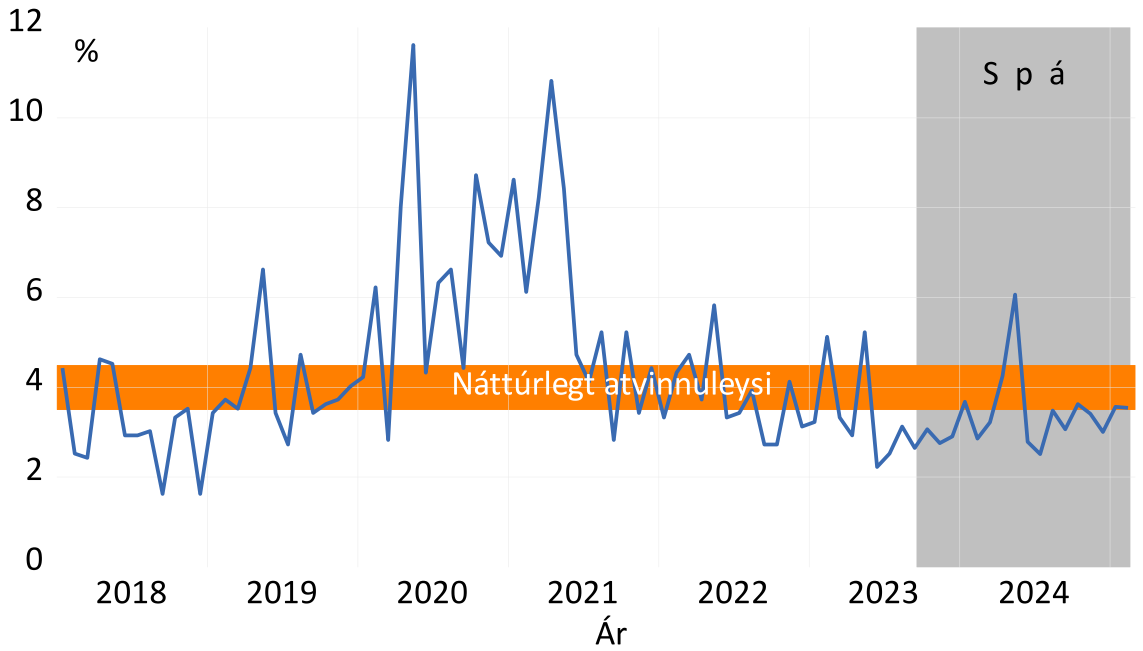

Ekki eru horfur á að vinnumarkaður róist á næstunni. Myndin sýnir atvinnuleysistölur Hagstofu 2018-2023 – ekki árstíðaleiðréttar – og eigin spá.

Margir vilja bæta við starfsfólki…

- Árstíðaleiðrétt atvinnuleysi 2,9% á 2. ársfjórðungi,
  - Ekki minna á einum ársfjórðungi síðan á fyrri hluta árs 2008.
    - Árstíðaleiðrétt atvinnuleysi meðal ófaglærðra var 5,0%.
      - Ekki minna síðan 2018.
- 43% fyrirtækja vilja bæta við starfsfólki í sumarkönnun Gallups.
  - Nokkru lægra hlutfall en í fyrra, en þá var það svipað því sem var fyrir hrun.
- 62% stjórnenda telja sig eiga erfitt með að auka framleiðslu.
  - Fleiri en nokkru sinni.

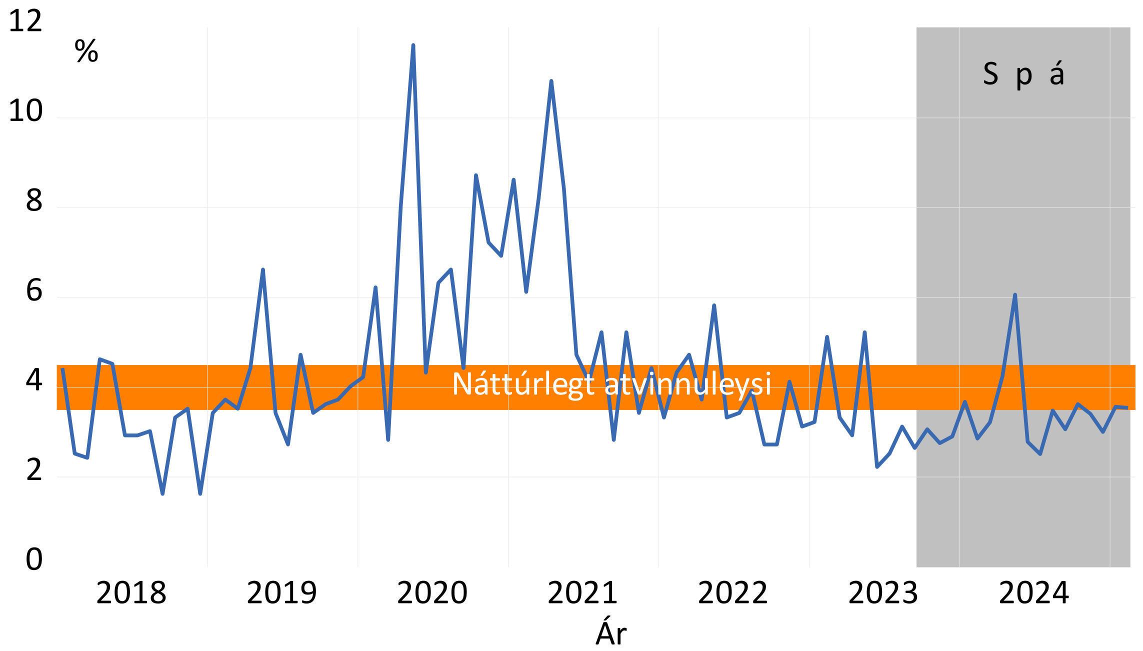

Ekki eru horfur á að vinnumarkaður róist á næstunni. Myndin sýnir atvinnuleysistölur Hagstofu 2018-2023 – ekki árstíðaleiðréttar – og eigin spá.

Sókn eftir vinnu ófaglærðra sjaldan meiri...

- Á öðrum ársfjórðungi var atvinnuleysi meðal ófaglærðra 5% á Íslandi.
  - Meðaltal frá 2009: 7,7%.
- Það var hvergi minna en hér í 30 löndum sem Evrópska hagstofan (e. Eurostat) hafði upplýsingar um, nema einu...
  - ...aðeins á Möltu var það minna.

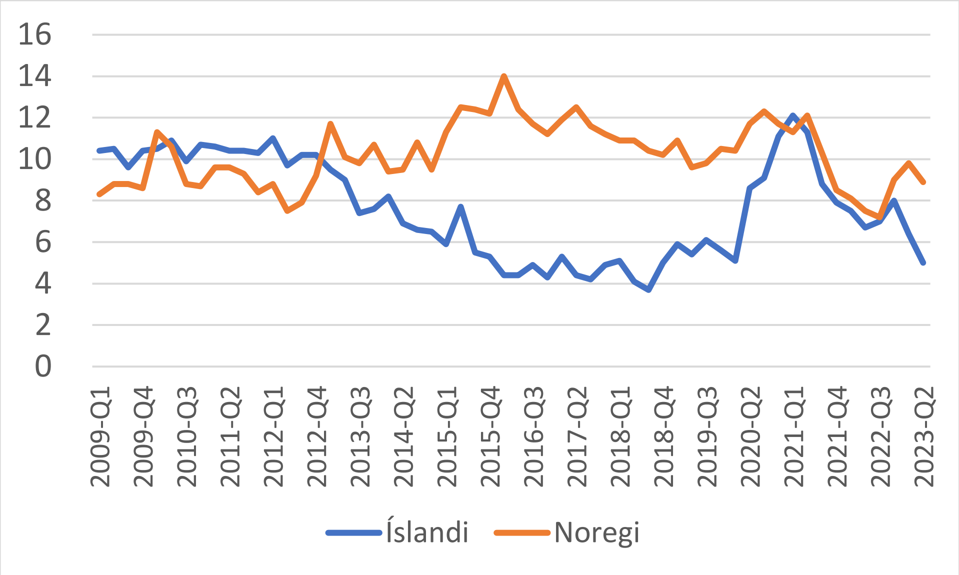

	Atvinnuleysi meðal ófaglærðra á 2. fjórðungi 2023, %
Íslandi	5,0
Noregi	8,9
Svíþjóð	23,7
Danmörku	8,2
Evrópusambandinu	11,9

Atvinnuleysi meðal ófaglærðra tekur að minnka 2013.
Myndin sýnir árstíðaleiðrétt atvinnuleysi meðal ófaglærðra í %. Heimild: Eurostat.

Opinberar aðgerðir?...

- Seðlabanki hækkar vexti og dregur þannig úr þenslu...
  - Kemur niður á öllum atvinnugreinum.
- Ríkið gæti auðveldað bankanum verkið með því að draga úr útgjöldum og hækka skatta...
  - En flestar slíkar aðgerðir koma líka niður á öllum atvinnugreinum.

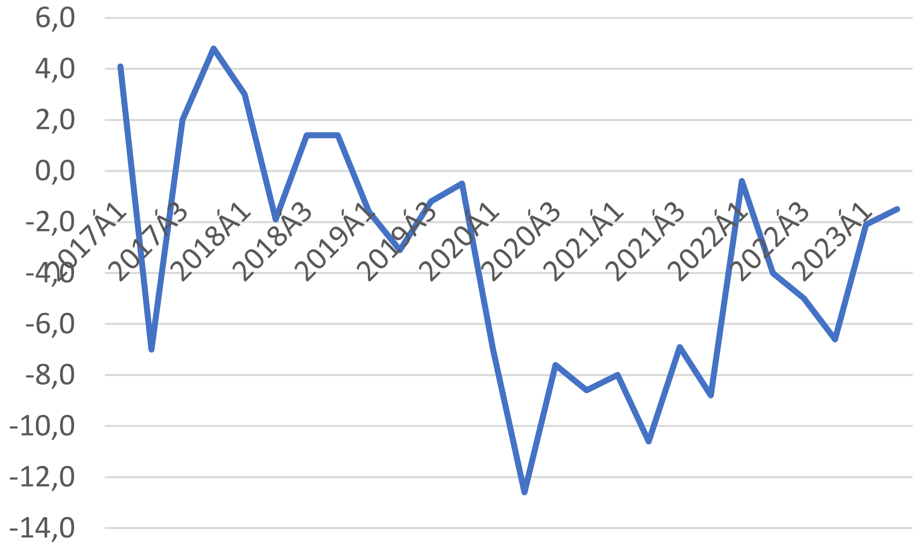

Halli á rekstri hins opinbera hefur minnkað – en ekki horfið. Myndin sýnir hallann í % af landsframleiðslu. Heimild: Hagstofa Íslands

Opinberar aðgerðir?...

- Seðlabanki hækkar vexti og dregur þannig úr þenslu...
  - Kemur niður á öllum atvinnugreinum.
- Ríkið gæti auðveldað bankanum verkið með því að draga úr útgjöldum og hækka skatta...
  - En flestar slíkar aðgerðir koma líka niður á öllum atvinnugreinum.
- En ríkið gæti líka dregið beint úr þensluáhrifum ferðaþjónustu:
    - Hækkað virðisaukaskatt á ferðaþjónustugreinar úr 11% í 24%.
    - Hækkað gistináttagjald.
    - Tekið upp komugjöld til landsins.
    - Komugjöld á einstaka ferðamannastaði: Gullfoss, Geysi, Landmannalaugar..
  - *Sbr. OECD Economic Surveys: Iceland, 2023, skrif Gylfa Zoega í Vísbendingu og viðtal við Má Guðmundsson í afmælisriti blaðsins í sumar.*

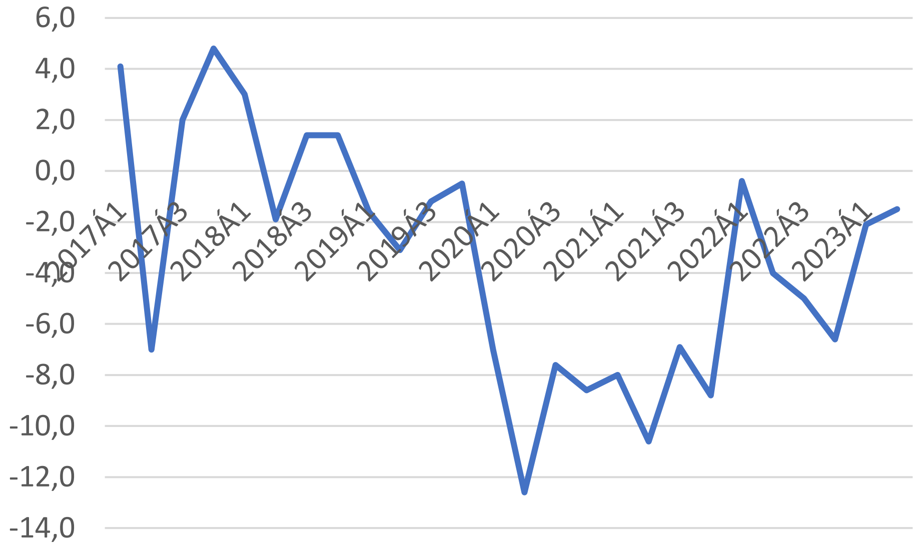

Halli á rekstri hins opinbera hefur minnkað – en ekki horfið. Myndin sýnir hallann í % af landsframleiðslu. Heimild: Hagstofa Íslands

Er breytingin sem orðið hefur á launahlutföllum varanleg?

- Þegar ferðamönnum hættir að fjölga hættir sókn í vinnu ófaglærðra að aukast.
  - Smám saman festir erlent verkafólk hér rætur – yfirgefur ekki landið þegar atvinna dregst saman..
    - Atvinnuleysi eykst meðal ófaglærðra…
      - …og kaupkröfur verkalýðsfélaga minnka.

Er breytingin sem orðið hefur á launahlutföllum varanleg?

- Þegar ferðamönnum hættir að fjölga hættir sókn í vinnu ófaglærðra að aukast.
  - Smám saman festir erlent verkafólk hér rætur – yfirgefur ekki landið þegar atvinna dregst saman..
    - Atvinnuleysi eykst meðal ófaglærðra...
      - ...og kaupkröfur verkalýðsfélaga minnka.
  - Ekkert sérstakt bendir til þess að þetta verði alveg á næstunni.
  - Róttækar aðgerðir gegn þenslu í ferðaþjónustu sennilega of erfiðar fyrir stjórnmálamenn...